

Filosofická teologie žije*

Vlastimil Vohánka

Obecně panuje názor, že (profesionální) filosofové se existencí ani povahou Boha už vlastně nezabývají. Zkušenost o rozšířenosti tohoto názoru jsem si odnesl ze svých rozmluv nejen s odborníky na zjevenou teologii, ale i s mnohými kolegy filosofy.¹ Jakkoli je však asi trefný pro kontinentální Evropu, nezachycuje stav filosofické teologie produkované v posledních padesáti letech v USA a Velké Británii. V tomto článku proto čtenáře postupně zpravím o rozmachu angloamerické filosofie náboženství od 60. let 20. století (1), o rozkvětu teismu v rámci tohoto rozmachu (2) a o klíčových dílech Alvina Plantingy (nar. 1932), jenž je nejvlivnější postavou řečeného rozkvětu (3). Stanovím většinové přístupy současné teistické filosofické teologie pěstované v USA a Velké Británii (4) a poskytnu souhrnný přehled jejích témat (5). Výsledkem by měla být základní, ale co možná nejvěrnější představa o genezi, obsahu a životaschopnosti veliké části současné filosofické teologie vůbec.

1. ROZMACH FILOSOFIE NÁBOŽENSTVÍ

Zatímco angloamerická filosofie v první polovině 20. století svůj zájem o náboženskou výpověď utlumila, v polovině druhé jej oživila.² Filosofie se snad zrodila z údivu – či zoufalství – ohledně existence a povahy dobra, bohů a posmrtného života. Na každý pád se většina hlavních postav dějin filosofie těmito z velké části náboženskými otázkami sou-

---

* Práce na článku byla podpořena ze strany GAČR v rámci projektu č. P401/11/0906.

¹ Stejnou zkušeností je motivována kniha anglikánského teologa, filosofa a historika Alistera E. McGRATHA (nar. 1953) *The Open Secret: A New Vision for Natural Theology*, Oxford: Blackwell, 2008. Tato zkušenost zaznívá i v knize Ctirada Václava POSPÍŠILA *Jako v nebi, tak i na zemi: Náčrt trinitární teologie*, Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 429–432.

² Viz Eugene Thomas LONG, *Twentieth Century Western Philosophy of Religion 1900–2000*, Dordrecht: Kluwer, 2003; Charles TALIAFERRO – Erik S. CHRISTOPHERSON, „Philosophy of Religion,” in *The Edinburgh Companion to Twentieth-Century Philosophies*, ed. Constantin V. Boundas, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, s. 309–323.

stavně zabývala.³ Co ale platí pro dějiny filosofie jako celek, neplatí pro každou jejich jednotlivou etapu. Nejpozději od 20. let 20. století začali filosofové dávat náboženské i etické otázky stranou. Ovšem, dějiny jsou zřídka černobílé. V 30. letech působil tzv. Krakovský kroužek několika průkopníků analytické scholastiky a analytické filosofie náboženství, jejichž práce na tomto poli teprve čeká na zanesení do standardní historie filosofie náboženství ve 20. století.⁴ Bez ohledu na výjimky panoval po 20. letech trend ústupu filosofů od náboženských otázek. Tento trend trval asi třicet let. Pak začal obrat. Od 50. let víc a víc angloamerických filosofů odhazovalo spolu s verifikacionismem (přesvědčením, že smysluplné jsou jen výroky rozhodnutelné přírodovědecky či lingvisticky) i své skrupule vůči metafyzice. Filosofové si zase začali dovolovat otevřeně přemítat o obecných strukturách reality. Ruku v ruce s oživením metafyziky přišlo oživení etiky. A otevřených cest bylo více: filosofie psychologie, literatury, ekonomiky, práva – a náboženství. Polovinou 60. let začala nová éra angloamerické filosofie náboženství. Přičemž filosofii náboženství rozumíme filosofické zkoumání významu, konzistence, pravdivosti a rozumnosti náboženských výpovědí. To jsou zejména výpovědi o existenci a povaze nadpřirozena: v první řadě Boha a posmrtného života.

Filosofie náboženství mezi současnými angloamerickými filosofi přitahuje dost pozornosti. Jí věnované hlavní odborné časopisy – *Religious Studies*, *International Journal for Philosophy of Religion, Faith and Philosophy*, *Sophia*, *Philosophia Christi* – jsou zavaleny příspěvky předních filosofů. Nakladatelství jako Oxford University Press např. v letech 2000–2001 publikovala více knih o filosofii náboženství než o filosofii jazyka, vědy či mysli,⁵ navzdory většímu počtu badatelů v každé z těchto tří disciplín.⁶ Vycházejí objemní průvodci angloamerickou filosofií náboženství.⁷

³ Viz David CONWAY, *The Rediscovery of Wisdom: From Here to Antiquity in Quest of Sophia*, Londýn: Macmillan; New York: St. Martin's Press, 2000; Charles TALIAFERRO, *Evidence and Faith: Philosophy of Religion since the Seventeenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005; Linda ZAGZEBSKI, *Philosophy of Religion: An Historical Introduction*, Oxford: Blackwell, 2007.

⁴ Viz Roger POUIVET, „On the Polish Roots of the Analytic Philosophy of Religion,“ *European Journal for Philosophy of Religion* 3 (2011): 1–20.

⁵ Viz Quentin SMITH, „The Metaphilosophy of Naturalism,“ www.philoonline.org/library/smith_4_2.htm [cit. 31. 8. 2012].

⁶ *Srov. PhilPapers Survey* 2009, philpapers.org/surveys [cit. 31. 8. 2012], zejm. sekci „Demographic statistics“.

⁷ *A Companion to Philosophy of Religion*, ed. Philip L. Quinn a Charles Taliaferro, Oxford: Blackwell, 1999; upravené vydání *A Companion to Philosophy of Religion*, ed. Charles

Proč náboženská témata přitahují pozornost filosofů? Zprv je jsou obecně lidsky naléhavá. Pravdivost či nepravdivost mnohých náboženských výpovědí má zjevně dalekosáhlé důsledky. Jde v nich o počátky vesmíru, smysl života, posmrtnou existenci a základy veškeré etiky. Zadruhé, náboženská témata jsou úrodná na rovině teoretické filosofie. V tomto ohledu angloamerická filosofie náboženství byla a je nejen polem aplikace nových idejí, ale také jejich vzniku. Na straně jedné pohotově vstřebává podněty z ontologie, teorie poznání, logiky, etiky, filosofie jazyka, filosofie vědy, kognitivní vědy, sociálních věd, historie, práva, přírodních věd a matematiky. Na straně druhé filosofie náboženství zrodila specifické přístupy k identitě objektů, k jednoduchosti hypotéz, k abstraktním objektům (propozice, čísla, množiny), k modalitám (nutnost, možnost, nahodilost), k ontologii morálních hodnot a norem, k poznání a racionalitě, k teorii rozhodování a k epistemologii svědectví a nesouhlasu.⁸

Tematická šíře současné angloamerické filosofie náboženství je velická. Zahrnuje argumenty pro i proti existenci Boha, analýzy vlastností Bohu přisuzovaných závisle i nezávisle na zjevení, charakteristiky náboženského jazyka a obecných podmínek jeho smysluplnosti a objektivní platnosti i dilemata nastolená existencí neslučitelných náboženství. Samotnému vymezení toho, co je to náboženství, se zatím dostává úsilí poměrně zanedbatelného. Z různých náboženství se nejvíce pozornosti dostává křesťanství. A není divu: většina současných angloamerických filosofů náboženství jsou křesťané.⁹ Traktovány jsou však i specifické výpovědi judaismu, islámu, buddhismu, hinduismu, konfucianismu, taoismu a afrických náboženství.¹⁰

Taliaferro, Paul Draper a Philip L. Quinn, Oxford: Wiley-Blackwell, 2010; *The Blackwell Guide to the Philosophy of Religion*, ed. William E. Mann, Oxford: Blackwell, 2005; *The Oxford Handbook of Philosophy of Religion*, ed. William J. Wainwright, New York: Oxford University Press, 2005; *The Routledge Companion to Theism*, ed. Charles Taliaferro, Victoria S. Harrison a Stewart Goetz, New York a Londýn: Routledge, 2012.

⁸ Viz *New Ways in Philosophy of Religion*, ed. Yujin Nagasawa a Erik J. Wielenberg, New York: Palgrave Macmillan, 2008; *Scientific Approaches to the Philosophy of Religion*, ed. Yujin Nagasawa, New York: Palgrave Macmillan, 2012; *Probability in the Philosophy of Religion*, ed. Jake Chandler a Victoria S. Harrison, Oxford: Oxford University Press, 2012.

⁹ Viz Daniel J. Hill, „What's New in Philosophy of Religion,“ *Philosophy Now*, č. 21 (1998): 30–33.

¹⁰ Viz Keith Y. Yandell, *Philosophy of Religion: A Contemporary Introduction*, Londýn: Routledge, 1999; *A Companion to Philosophy of Religion* (2010), části I a II; *The Oxford*

2. ROZMACH TEISMU

V posledních padesáti letech se angloamerická filosofie nejen vrátila k náboženským otázkám, ale také se stala více teistickou, zvláště jde-li o filosofii náboženství. Teisté mezi angloamerickými filosofy stále zůstávají menšinou, avšak menšinou produktivní a rostoucí.

Jak se zadostiučiněním podotýká americký evangelikální filosof William Lane Craig (nar. 1949), roku 1966 se obálka amerického týdeníku *Time* ptala: „Je Bůh mrtev?“ Článek popisoval tehdejší vzrůst ateismu mezi intelektuály i ve světě vůbec. Leč tou dobou už někteří filosofové v čele s americkým kalvinistou Alvinem Plantingou¹¹ pracovali na obhajobě záporné odpovědi. Takže v roce 1969 byla obálka téhož časopisu nadepsána: „Vrací se Bůh k životu?“ Konečně roku 1980 byl zařazen článek „Modernizace argumentů pro existenci Boha“. Předmětem jeho pozornosti bylo hnutí angloamerických analytických filosofů náboženství renovující tradiční argumenty pro Boží existenci a navrhuující argumenty nové, a to na půdě předních profesních časopisů a sdružení.¹²

O dvacet let později v roce 2001 už americký ateista Quentin Smith (nar. 1952) své ateistické a agnostické kolegy varuje. Angloamerická filosofická obec se během několika málo let výrazně desekularizovala: na filosofických katedrách působí teisté a argumenty pro existenci Boha a teze, které existenci Boha předpokládají, si v těch kruzích, které o současné angloamerické filosofii náboženství mají ponětí, získaly respekt. Zastánci naturalismu – tj. přírodovědecky motivované filosofie popírající existenci nadpřirozena – vzestup teismu ve filosofii pozorovali pasivně nebo vůbec ne. Ve svojí práci pokračují, jako by tohoto vzestupu a obratu nebylo. Situace je dokonce taková, říká Smith, že kdyby byl „jakýkoli naturalista, který se nespecializuje na filosofii náboženství (tj. více než devadesát devět procent naturalistů), uzamčen do jedné místnosti s teisty, kteří se na filosofii náboženství specializují, a kdyby z toho vzešlé debaty posuzoval naturalista se specializací ve filosofii náboženství,

---

Handbook of Philosophical Theology, ed. Thomas P. Flint a Michael C. Rea, Oxford: Oxford University Press, 2009, část V.

¹¹ Viz Alvin PLANTINGA, *God and Other Minds: A Study of the Rational Justification of Belief in God*, Ithaca: Cornell University Press, 1967.

¹² Viz William Lane CRAIG, „Introduction: The Resurrection of Theism,“ dostupné na www.reasonablefaith.org, odkaz goo.gl/HWkS3 [cit. 31. 8. 2012]; a „God Is Not Dead Yet,“ dostupné na www.christianitytoday.com, odkaz goo.gl/B0c8C [cit. 12. 9. 2012]. Srov. následující vydání *Time Magazine*: „Is God Dead?“ 8. 4. 1966; „Is God Coming Back to Life?“ 26. 12. 1969; „Modernizing the Case for God,“ 7. 4. 1980.

pak by tento naturalistický rozhodčí mohl doufat přinejlepším v to, že výsledek by zněl „o racionalitě víry [v Boha] nelze učinit žádný definitivní závěr...“ Nejpravděpodobněji by však takový rozhodčí „pokud by chtěl být rozhodčím spravedlivým a objektivním, musel dojít k závěru, že teisté měli v každém jednotlivém argumentu či debatě navrch.“¹³ Na základě dotazování několika kolegů Smith dospěl k odhadu, že se zastoupení teistů mezi americkými profesory filosofie už pohybuje mezi 25 a 33 %.

V roce 2003 evangelikálové William Lane Craig a James Porter Moreland (nar. 1948) označili Smithův odhad za nadsazený. Ale neopomenuli, že v 50. a 60. letech bylo zastoupení teistů mezi filosofy vůbec takřka nulové. Také podotkli, že skupina angloamerických teistických filosofů roste, je velice motivovaná a produktivní.¹⁴

Konečně o šest let později, roku 2009 vykázal mezinárodní průzkum mezi filosofy toto celkové zastoupení: 15 % teistů, 73 % ateistů, zbytek nevyhraněný. Mezi filosofy náboženství však byly výsledky obrácené: 72 % teistů, 19 % ateistů, zbytek nevyhraněný.¹⁵ Rozdíl si lze vysvětlovat kvalitou teistických argumentů ve filosofii náboženství. Anebo naopak tím, že filosofie náboženství přitahuje hlavně předpojaté teisty. Ať je tomu jak chce, teismu se v současné angloamerické filosofii náboženství daří.

3. PLANTINGA

Nejvýznačnější postavou stojící za obrozením angloamerické teistické filosofie náboženství je Alvin Carl Plantinga. Někdy je označován jako vůdce současné protestantské filosofie náboženství,¹⁶ jako nejvliv-

¹³ SMITH, „The Metaphilosophy of Naturalism.“ Z těchto důvodů Smith roku 1998 spoluzaložil časopis *Philo*, věnovaný informované kritice teismu. O deset let později už Craig u příležitosti vydání průvodce takto poučeným ateismem (*The Cambridge Companion to Atheism*, ed. Michael Martin, Cambridge: Cambridge University Press, 2007) konstatuje, že po údobí pasivity byl spící obr ateismu konečně probuzen ze svého dogmatického spánku a brání se. Viz CRAIG, „God Is Not Dead Yet“.

¹⁴ Viz J. P. MORELAND – William Lane CRAIG, *Philosophical Foundations for a Christian Worldview*, Downers Grove: InterVarsity Press, 2003, s. 1–7.

¹⁵ *PhilPapers Survey* 2009. Srov. Helen DE CRUZ, „Results of the survey on natural theological arguments,“ dostupné na prosblogion.ektopos.com, odkaz goo.gl/FWKmH [zveřejněno 17. 2. 2012, cit. 7. 9. 2012]; „Confirmation bias of expertise? The prevalence of theism in philosophy of religion,“ dostupné na prosblogion.ektopos.com, odkaz goo.gl/cByFJ [zveřejněno 25. 2. 2012, cit. 7. 9. 2012].

¹⁶ „Modernizing the Case for God,“ *Time Magazine*, 7. 4. 1980.

nější postava současné analytické filosofie náboženství,¹⁷ jako největší křesťanský filosof 20. století, ba jako největší filosof 20. století vůbec.¹⁸

Svůj programový přístup k filosofii Plantinga vyložil ve své inaugurační přednášce z roku 1983 na americké univerzitě Notre Dame. Upozornil křesťanské a teistické filosofy, že vůči projektům sekulární filosofie nemají závazky.¹⁹ Témata jako teorie významu, spor realismu a antirealismu ve filosofii vědy, filosofie pravděpodobnosti, neurčitost překladu, kauzální pojetí poznání, definice poznání, počítačové modely osobní identity napříč časem, redukovatelnost matematiky na teorii množin, povaha možných světů, abstraktních objektů a intencionálních jsoucen, (i)racionalita egoismu, přirozené druhy, funkcionalismus ve filosofii mysli, minimalismus v teorii pravdy či vágnost a čtyřrozměrné pojetí objektů – nic z toho pro křesťanského ani teistického filosofa není centrální. Jsou to témata zajímavá, důležitá. Nejsou to však témata, natožpak jediná témata, o nichž by každý křesťanský a teistický filosof musel přemýšlet. Takový filosof dává přednost jiným projektům: zkoumání existence a povahy Boha a jejich důsledků pro další filosofická témata, jako je např. povaha osob, svobody, povinnosti, poznání a abstraktních objektů.

Plantinga ve své vlastní práci pečlivě přistoupil ke dvěma otázkám, o něž má zájem větší část současných analytických filosofů. Zaprvé, co je nutnost, možnost a nahodilost? Zadruhé, co je poznání? Inspirací mu přitom vedle analytické filosofie byla kalvinistická teologie. V návaznosti na své odpovědi na dvě řečené otázky zásadně přispěl k různým sektorům, na něž lze rozdělit celou filosofii náboženství i celou filosofickou teologii. Tyto sektory jsou následující: Na straně jedné zkoumání významu a prosté konzistence náboženských (resp. teistických) výpovědí. Na straně druhé zkoumání jejich pravdivosti a rozumnosti nad rámec pouhé konzistence. Oblast druhou lze dále dělit na další dvě: zkoumání s ohledem na veřejně dostupné poznatky – tedy poznatky ze smyslu, svědectví či logického vyvozování, a zkoumání s ohledem na poznatky jiného druhu – zejména s ohledem na vlastní náboženskou zkušenost. V souladu s tímto rozdělením se podíváme na hlavní Plantingovy přínosy.

¹⁷ HILL, „What's New in Philosophy of Religion“.

¹⁸ John G. STACKHOUSE JR., „Mind Over Skepticism. Alvin Plantinga: The 20th Century Greatest Philosopher?“ dostupné na www.christianitytoday.com, odkaz goo.gl/6Y-AGz [cit. 12. 9. 2012].

¹⁹ Viz Alvin PLANTINGA, „Rada křesťanským filosofům,“ *Salve* 19, č. 2 (2009): 74–78.

1. V problematice významu a prosté konzistence náboženských, resp. teistických výpovědí Plantinga pro angloamerickou filosofii náboženství oživil otázku Božích atributů: tedy vlastností, jimiž se Bůh, pokud existuje, vyznačuje. Zájem o Boží vlastnosti Plantinga výrazně podpořil svým článkem zaměřeným na chápání Božího poznání toho, co tvorové svobodně učiní v budoucnosti.²⁰ Dejme tomu, že v budoucnu svobodně provedu akci A (např. pojedu do Aše). Jestliže Bůh, jakožto vševědoucí, už nyní ví, že v budoucnu svobodně provedu A, pak je už nyní *vyloučeno*, abych A v budoucnu neprovedl. Jenže pak A neučiním svobodně. Plantinga ve své odpovědi rozvíjí distinkci, jež má svůj původ u Viléma Ockhama. *Pokud* v budoucnu svobodně provedu A, pak to Bůh už nyní ví. Jenže i v takovém případě to, zda to Bůh už nyní ví, *závisí* na tom, zda doopravdy v budoucnu A svobodně provedu. Proto nynější Boží předvedění nevylučuje svobodnost mého budoucího provedení A. To, že Bůh už nyní ví, že v budoucnu svobodně provedu A, není tzv. tvrdý, ale naopak měkký fakt. Měkká fakta jsou závislá na budoucím stavu – na stavu, který ještě nenastal. Oproti tomu fakta tvrdá na budoucnosti závislá nejsou. A jen tvrdá fakta mohou svobodnost jednání ohrozit tím, že z nich toto jednání vyplývá.

2. Zkoumání pravdivosti a rozumnosti náboženských, resp. teistických výpovědí s ohledem na veřejně dostupné poznatky Plantinga posunul vpřed svým ontologickým argumentem a řešením některých problémů zla. V obojím, stejně jako při své práci na paradoxu Božího předvedění, uplatnil své úvahy o modalitách. Shrňme si nejdříve jeho ontologický argument.²¹

Definujme možný svět jako jeden z vyčerpávajících a zároveň konzistentních stavů světa: tedy toho, jak by se věci mohly mít. Je vyčerpávající v tom smyslu, že vzhledem k němu pro každé možné jsoucno, vlastnost i vztah vyplývá, zda toto jsoucno existuje, nebo ne, zda má, či nemá onu vlastnost a zda je, či není v onom vztahu. Zároveň je možný svět konzistentní v tom smyslu, že nezahrnuje žádný rozpor. Aktuální možný svět je jeden z možných světů, ten skutečný. Zavedme si dále následující ter-

²⁰ Viz Alvin PLANTINGA, „On Ockham's Way Out,” *Faith and Philosophy* 3 (1986): 235–269. Jiným vlivným podnětem pro filosofii Božích vlastností byla předcházející kniha britského řecko-pravoslavného analytického filosofa Richarda G. SWINBURNA (nar. 1934) *The Coherence of Theism*, Oxford: Clarendon Press, 1977.

²¹ Viz PLANTINGA, *God and Other Minds*, kap. 2 a 3; *The Nature of Necessity*, New York: Oxford University Press, 1974, kap. X; *God, Freedom and Evil*, New York: Harper & Row, 1974, část II.c.

minologii. Jsoucno má v určitém možném světě určitou vlastnost, když to, že ji má, z tohoto světa vyplývá. Jsoucno je v určitém světě maximálně dokonalé, když je v něm všemohoucí, vševědoucí a morálně dokonalé. Konečně, jsoucno je maximálně veliké, když je maximálně dokonalé v každém možném světě. Nuže, Plantingova ústřední premisa zní: maximálně veliké jsoucno je možné. Jinými slovy, je možný svět, v němž je nějaké maximálně veliké jsoucno. Je-li tomu tak, pak je možný svět, v němž je nějaké jsoucno, které je maximálně dokonalé ve všech možných světech. Avšak podle standardní modální logiky platí následující: cokoli může být nutně, je nutně. Jinými slovy, pokud v aspoň nějakém možném světě platí, že nějaké jsoucno je v každém možném světě, pak toto jsoucno je v každém možném světě. Proto v každém možném světě je nějaké maximálně veliké jsoucno. Tedy je i v aktuálním světě. Takže je pravda, že nějaké jsoucno je všemohoucí, vševědoucí a morálně dokonalé.

Tolik shrnutí. Plantinga ovšem odpovídá na různé spletité námitky proti právě popsanému argumentu. Přitom neúnavně užívá technik modální logiky. Tato techničnost je ostatně typická i pro pojednání jiných současných autorů o ontologickém argumentu, a to do té míry, že téma ontologického argumentu je dnes to vůbec nejformalizovanější v rámci celé filosofie náboženství. Jde tu ale o víc než o logickou hříčku? Plantinga svůj ontologický argument v každém případě považuje za solidní, čímž míní, že premisa je pravdivá a závěr vyplývá. Nepovažuje jej však za neúprosný: příčetný, inteligentní a informovaný filosof může popřít premisu i odvozovací principy. Plantinga ovšem za neúprosný nepokládá žádný argument pro či proti existenci Boha.²² Nicméně svůj výsledek považuje za stejně dobrý a intelektuálně uspokojivý, jako jsou ty nejlepší argumenty ve filosofii vůbec.²³

Nyní k Plantingovým postřehům o údajné neslučitelnosti Boha a zla.²⁴ Ty jsou mezi jeho filosofickými vhledy asi vůbec nejpronikavější. Mezi tvrzením, že v aktuálním možném světě je Bůh, a tvrzením, že v aktuálním možném světě je nějaké zlo, není výslovný rozpor. Je mezi nimi rozpor skrytý? Byl by, upozorňuje Plantinga, kdyby byly dva násle-

²² Viz PLANTINGA, *God and Other Minds*, s. vii, viii a 4; „Two Dozen (Or So) Theistic Arguments,” in *Alvin Plantinga*, ed. Deane-Peter Baker, New York: Cambridge University Press, 2007, s. 210–227.

²³ Viz ALVIN PLANTINGA, „Self-Profile,” in *Alvin Plantinga*, s. 71.

²⁴ Viz PLANTINGA, *God and Other Minds*, kap. 5 a 6; *God, Freedom and Evil*, New York: Harper & Row, 1974, část I; *The Nature of Necessity*, kap. IX.

dující výroky nutně pravdivé. Zaprvé, je-li Bůh všemohoucí, pak může garantovat aktualizaci libovolného možného světa. Zadruhé, je-li Bůh morálně dokonalý, pak dá přednost aktualizaci nějakého možného světa, v němž žádné zlo není, před aktualizací libovolného možného světa, v němž nějaké zlo je. Dle Plantingy ale nutnost žádného z obou výroků dokázána nebyla.

Zastánci prvního výroku nepočítají s distinkcí mezi možným světem na straně jedné a možným světem, jehož aktualizaci Bůh sám může garantovat, na straně druhé. Není evidentně vyloučen možný svět, v němž jsou tvorové, kteří svobodně jednají vždy morálně správně, a v němž není ani žádné jiné zlo. (Přičemž tito tvorové jednají svobodně ve smyslu neslučitelném s tím, aby někdo jiný než oni sami určoval, co učiní svobodně.) Jenže není jasné vyloučeno ani to, že nějaký z těchto možných tvorů by aktualizaci tohoto bezvadného možného světa zabránil, a to aspoň jedním svým morálně špatným svobodným jednáním. Ač by pro takového možného tvora sice bylo *možné* vždy svobodně jednat správně, a tak přispět k aktualizaci možného světa zla zcela zbaveného, přesto kdyby tento tvor byl stvořen, aspoň jednou by svobodně jednal špatně, a tak aktualizaci tohoto možného světa zabránil. Proto není jasné vyloučeno ani to, že nějaký *možný* svět pro Boha není *stvořitelný* – stvořitelný v tom smyslu, že by Bůh sám jeho aktualizaci mohl garantovat. O aktualizaci možných světů, v nichž tvorové jednají svobodně, nerozhoduje Bůh sám: takoví tvorové na ní mají svůj podíl. Zároveň nic z uvedeného neodporuje Boží všemohoucnosti. Ta se totiž týká toho, co je možné – zatímco chtít, aby Bůh určil, co nějaký tvor učiní svobodně, je chtít nemožné. Tolik k prvnímu výroku, jehož nutnost nebyla dokázána.

Nutnost druhého výroku je také sporná. Není totiž evidentně vyloučen možný svět, v němž Bůh dopouští nějaké zlo z nějakého dostatečného důvodu. A nejen to. Dokonce není jasné, že není možný svět, v němž z nějakého dostatečného důvodu Bůh dopouští zlo toho množství a povahy jako v aktuálním světě. V nějakém možném světě je snad takové zlo převáženo dobrem, jehož je ono zlo podmínkou. Takže, uzavírá Plantinga, je nejasné nejen, proč by Bůh měl být neslučitelný s *libovolným* zlem, ale také proč by měl být neslučitelný se zlem *aktuálním*.

Navíc si Plantinga myslí, a zdaleka není sám, že v obojím dokonce pozitivně dokázal *slučitelnost*. Na takový důkaz stačí uvést možnou hypotézu slučitelnou s Bohem a zároveň poskytující obecné vysvětlení aktuálního zla. Plantinga navrhuje tuto: (1) Pro Boha není stvořitelný

žádný možný svět, v němž je aspoň tolik dobra jako v aktuálním možném světě, ale méně zla. (2) Bůh má nějaký dostatečný důvod dopustit aktuální zlo. Někdo namítne, že tato hypotéza je nutně nepravdivá: v každém možném světě, v němž je Bůh, je pro Boha stvořitelný lepší možný svět než ten aktuální; případně v žádném možném světě nikdo nemá dostatečný důvod dopustit zlo, jako je to aktuální. Avšak tato námitka se jeví většině současných angloamerických filosofů náboženství, včetně ateistů, jako nepravdivá – zatímco Plantigova hypotéza se většině jeví jako možná.

Plantigova obrana tedy dosáhla nebyvalého uznání. Neslučitelnost Boží existence a zla (ať už libovolného, nebo aktuálního) je hlavně díky němu většinově považována za nedokázanou. A naopak jejich slučitelnost je opět hlavně díky němu většinově považována za dokázanou.²⁵ Proto také angloameričtí filosofové náboženství svůj zájem přesunuli spíše k otázce, zda je současná existence Boha a aktuálního zla pravděpodobná (nikoli slučitelná).²⁶ I k této otázce se Plantinga několikrát vyjádřil, byť s menším úspěchem.²⁷ My se nyní přesuneme k jeho poslednímu hlavnímu přínosu.

3. Ve zkoumání pravdivosti a rozumnosti náboženských, resp. teistických výpovědí s ohledem na vlastní náboženskou zkušenost Plantinga vyšel z otázky, čím se poznání liší od pouhého pravdivého přesvědčení. Tradiční odpověď analytické teorie poznání zní, že oprávněností. (Někdy se též říká justifikovaností.) Čili poznání je oprávněné pravdivé přesvědčení. Plantinga zkoumal, jak této (epistemické) oprávněnosti rozumět. Došel k závěru, že přesvědčení je oprávněné právě tehdy, když je produkováno schopnostmi, které jsou (i) nedefektní (fungující správně), (ii) kognitivní (zaměřené na to, podávat představu o světě), (iii) spolehlivé (většinou produkující pravdivá přesvědčení) a které (iv) operují

²⁵ Viz Michael PETERSON, „The Problem of Evil,“ in *A Companion to Philosophy of Religion* (1999), s. 395; Robert M. ADAMS, „Plantinga and the Problem of Evil,“ in *Alvin Plantinga*, ed. James Tomberlin a Peter van Inwagen, s. 226; MORELAND a CRAIG, *Philosophical Foundations for a Christian Worldview*, s. 541.

²⁶ Viz Michael TOOLEY, „Inductive Logic and Probability that God Exists: Farewell to Sceptical Theism,“ in *Probability in the Philosophy of Religion*, ed. Jake Chandler a Victoria S. Harrison, s. 144.

²⁷ Viz PLANTINGA, *The Nature of Necessity*, kap. IX.11; „The Probabilistic Argument from Evil,“ *Philosophical Studies* 35 (1978): 1–53; a Plantingovy příspěvky ve sborníku *The Evidential Argument from Evil*, ed. Daniel Howard-Snyder, Bloomington: Indiana University Press, 1996.

v prostředí pro ně vhodném. Je-li přesvědčení oprávněné v tomto smyslu, a navíc pravdivé, pak představuje akt poznání.²⁸

Takový návrh je kontroverzní coby reálná, a nikoli jen terminologická definice oprávněnosti a potažmo poznání. Za povšimnutí stojí, že pro takovou oprávněnost není evidentní pravdivost ani zjevná zdůvodněnost evidentně pravdivými premisami nutnou ani postačující podmínkou. Tím Plantingovo vymezení oprávněnosti – a potažmo poznání – dostává natolik neklasický ráz, že se některým jeví jako pomýlené.²⁹ Ale i pokud Plantinga správnou reálnou definici pojmů oprávněnosti a poznání nepředložil, oprávněnost v jeho pojetí je stále jednou z mnoha různých kognitivně pozitivních vlastností, jež přesvědčení může mít.³⁰

Plantinga v každém případě své pojetí oprávněnosti a poznání aplikuje na teismus i křesťanství.³¹ Není zjevné, že přesvědčení o existenci Boha a pravdivosti standardních křesťanských kréd není v jeho smyslu oprávněné. V tom spočívá jeho odpověď na výtky nerozumnosti teismu a křesťanství. A pokračuje: jelikož není zjevné, že Bůh neexistuje a křesťanství je nepravdivé, teistické i křesťanské přesvědčení je dost možná poznáním. Zda tomu tak opravdu je, neodvisí od toho, zda to věřící umí dokázat.

Teistické i specificky křesťanská přesvědčení mohou být nejen oprávněná, ale také oprávněná základním způsobem: oprávněná, aniž by se zakládala na jiných přesvědčeních. Jinak řečeno, přesvědčení, že Bůh existuje, je trojjediný, vtělil se jako Ježíš z Nazareta atd., mohou být oprávněná základním způsobem. Podobně jako je dle Plantingy základní a oprávněné naše vlastní přesvědčení, že existují i jiné myslí než ta naše nebo že jsme dnes snídali chléb. K čemu tedy argumenty pro teismus a křesťanství? Ty někdy pomáhají při přesvědčování nevěřících, poskytují dodatečné potvrzení věřícím, případně rozvíjejí jejich chápání. Avšak pro oprávněnost nejsou zjevně nezbytné. Přesvědčení běžného teisty i křesťana totiž může být oprávněné vzhledem k jeho vlastní, a ne nezbytně nějak výjimečné náboženské zkušenosti. Náboženskou zkušenost vědomí existence Boha či pravdy křesťanství může mít běžný

²⁸ Viz Alvin PLANTINGA, *Warrant: The Current Debate*, New York: Oxford University Press, 1993; *Warrant and Proper Function*, New York: Oxford University Press, 1993.

²⁹ Viz Timothy J. MCGREW – Lydia MCGREW, *Internalism and Epistemology: The Architecture of Reason*, Londýn: Routledge, 2007, kap. 3.

³⁰ Viz Richard SWINBURNE, *Epistemic Justification*, Oxford: Clarendon Press, 2001.

³¹ Viz *Faith and Rationality*, ed. Alvin Plantinga a Nicholas Wolterstorff, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983; Alvin PLANTINGA, *Warranted Christian Belief*, New York: Oxford University Press, 2000.

věřící působením Ducha Svatého, a to během upřímné modlitby, vytrvalé snahy o dobro, vyrovnaného postoje k vlastnímu utrpení, pohledu na jasnou noční oblohu, vjemu velkolepé přírody nebo při poslechu W. A. Mozarta či J. S. Bacha. Ve vhodném prostředí dost možná dochází k tomu, že v nás Bohem zamýšlené, spolehlivé a nedefektní kognitivní procesy vedou k přesvědčení, že (křesťanský) Bůh je, a to aniž bychom toto přesvědčení zakládali na nějakém přesvědčení jiném. Je-li tomu tak, pak je toto přesvědčení oprávněně základní, pravdivé, a představuje základní akt poznání. A znovu: zda tomu tak u běžného věřícího opravdu je, nezávisí na tom, zda to umí dokázat.

Nabízí se ovšem námitka z rozdílu mezi epistemickou možností a pravdivostí. Pripusťme, že teistické a specificky křesťanská přesvědčení jsou možná oprávněná. Nicméně také možná nejsou. A Plantinga se nikde ani nesnaží dokázat, že jsou. Pouze rozvrací argumenty pro opačný závěr. Avšak i pokud nám jeho projekt připadá příliš skromný, stále můžeme ocenit soustavnou kritiku myšlenky, že oprávněnost – ať už v Plantingově či jiném smyslu – vždy implikuje přijatelnost pro všechny. Užijeme-li slov současného amerického katolického filosofa Alfreda J. Freddosa, Plantinga je jeden z předních kritiků představy, že filosof „(i) musí v ideálním případě začít absolutně neutrálně tím, že odloží své emocionální závazky k jakýmkoli intelektuálním či morálním tradicím, jež vzešly ze sdílených přesvědčení a praktik konkrétních historických společenství; a (ii) musí v ideálním případě vycházet pouze z toho, co je uznáno jako evidentní všemi filosofickými badateli bez ohledu na jejich morální a duchovní stav a bez ohledu na morální a duchovní stav společenství, v nichž filosofické bádání provozují.“³² Plantinga navíc svými spekulacemi o oprávněnosti podnítil rozmach epistemologie náboženství, pojednávající otázku, zda ta či ona náboženská přesvědčení mají tu či onu kognitivně pozitivní vlastnost.

4. TEISTICKÁ FILOSOFICKÁ TEOLOGIE: VĚTŠINOVÉ PŘÍSTUPY

Filosofickou teologií chápeme filosofické zkoumání významu, existence, pravdivosti a rozumnosti výpovědí o existenci a povaze Boha.

³² Alfred J. FREDDOSO, „Two Roles for Catholic Philosophers,“ in *Recovering Nature: Essays in Natural Philosophy, Ethics, and Metaphysics in Honor of Ralph McInerney*, ed. John P. O'Callaghan a Thomas S. Hibbs, Notre Dame: 1999, s. 234.

Přitom výpověď je konzistentní, když z ní nevyplývá žádný rozpor. Rozumná může být ve vícero smyslu: konzistentní, evidentně pravdivá, pravděpodobná, následováníhodná apod. Je-li zkoumání filosofické, nepředpokládá jako pravdivé žádné tvrzení o tom, zda se Bůh zjevil, nebo co zjevil. V tom se teologie filosofická liší od teologie zjevené (křesťanské i jiné). Třeba podotknout, že filosofická teologie existenci Boha nejen nepředpokládá, ale může ji i popírat. V takovém případě je filosofickou teologií ateistickou – v současné angloamerické filosofii náboženství nazývanou též jako ateologie. V dalším se však zaměříme na současnou angloamerickou filosofickou teologii teistickou, jež má nad ostatními tamními formami filosofické teologie převahu.

Ačkoli je současná filosofická teologie provozovaná angloamerickými teisty silně formována Plantingou, zdaleka se jím nevyčerpává. Z dalších vlivných postav tu lze jmenovat následující: Američané William P. Alston (1921–2009), Nicholas Wolterstorff (nar. 1932), Robert Audi (nar. 1941), Peter van Inwagen (nar. 1942), Robert M. Adams (nar. 1941), Eleonore Stumpová (nar. 1947), Jonathan L. Kvanvig (nar. 1954), William Lane Craig (nar. 1949) a Linda T. Zagzebski (nar. 1946). Britové Richard G. Swinburne (nar. 1934), Peter T. Geach (nar. 1916) a John J. Haldane (nar. 1954). To je však jen elita. Pro celkovou představu místo charakterizace jednotlivých elitních postav radši uvedu pět výrazných a nekompromisních rysů sdílených většinou současných teistických filosofických teologů v USA a Velké Británii. První čtyři rysy náležejí také většině současných angloamerických filosofů vůbec, pátý nikoli.

1. Systematická. Badatelskou dominantou nebývá „pouhý“ výklad jiného autora. Dojde-li na výklad, důraz většinou není na vymítání rozšířených dezinterpretací vykládaného autora, co nejdokonalejší rekonstrukci jeho názorů či jejich zařazení do historického kontextu, ale spíše na jejich přijatelnost a zdůvodněnost. Naopak v kontinentální Evropě, s výjimkou Skandinávie a Polska, najdeme mezi filosofickými teology – a vlastně i filosofy vůbec³³ – spíš historiky filosofie než systematicky.

2. Analytická. Obecným a určujícím znakem analytického filosofa je výrazná aplikace dostupných nástrojů logiky a pojmové analýzy při výkladu argumentů, principů, předpokladů a pojmů. Tím se liší od filosofa takzvaně kontinentálního. Jelikož malé změny ve formulaci někdy výrazně mění přijatelnost výpovědi, analytický filosof se věnuje

³³ Viz Kevin MULLIGAN – Peter SIMONS – Barry SMITH, „What's wrong with contemporary philosophy?“ *Topoi* 25 (2006): 63.

pojmovým rozborům a distinkcím. Chce se tak vyhnout nesrozumitelnosti, víceznačnosti a vágnosti. Jeho zájem o jasnou logickou strukturu argumentu živí jeho zájem o dostupnou deduktivní či induktivní logiku. Klasickými zdroji inspirace analytického filosofa bývají díla Gottloba Fregeho, Bertranda Russella, G. E. Moora, případně Bernarda Bolzana. Těm všem typicky dává přednost před díly Immanuela Kanta, G. W. F. Hegela i Karla Marxe – na rozdíl od svého kontinentálního kolegy. Není na škodu výslovně podtrhnout, že zdaleka ne každý analytický filosof musí být materialista, ateista či verifikacionista. To ukazuje už samotná existence analytických teistů. Stereotypní dojmy však vznikají. Snad proto, že se skupiny zvnějšku – svým nečlenům – jeví homogennější, než jsou.

3. Realistická. Libanonský řecko-pravoslavný filosof a diplomat Charles Habib Malik (1906–1987) a v návaznosti na něj Plantinga vidí v současném akademickém světě tři hlavní světonázorové proudy: teismus, naturalismus a anti-realismus. Naturalismus chápeme jako přírodovědecky motivované a orientované přesvědčení výslovně či skrytě popírající existenci netělesných osob (Boha, duší, andělů). Anti-realismus pak jako přesvědčení, že realitu, pravdu a to, co je předmětem naší zkušenosti, nikoli objevujeme, ale spíše je svým pojmovým, teoretickým, sociálním či jiným kognitivním přednastavením vytváříme, ať už individuálně, či kolektivně. Většina akademiků, míní Malik a Plantinga, patří do právě jednoho ze tří řečených proudů. Přitom většina angloamerických teistů a naturalistů anti-realismus odmítá.³⁴ V tomto bodě je třeba dát Malikovi a Plantingovi za pravdu.

4. Objektivistická. Filosofie náboženství inspirovaná Ludwigem Wittgensteinem vykládá náboženské výpovědi jako projevy jazykové hry, které nevyjadřují nárok na objektivní pravdivost.³⁵ Angloameričtí filosofičtí teologové, včetně těch teistických, mají drtivou většinou opačný přístup. Např. náboženská kréda vykládají jako výpovědi, jež jsou pravdivé či nepravdivé, a to nezávisle na postojích a praxi věřících. Teprve takové čtení činí debaty o pravdivostní hodnotě náboženských kréd smysluplnými: tyto debaty se nevedou jen o to, co si ti či oni věřící my-

³⁴ Viz Charles MALIK, „The Other Side of Evangelism,“ *Christianity Today*, 1980, č. 12, s. 40; Alvin PLANTINGA, „Christian Philosophy at the End of the 20th Century,“ in *Christian Philosophy at the Close of the Twentieth Century: Assessment and Perspective*, ed. Sander Griffioen a Bert M. Balk, Kampen: Kok, 1995, s. 29–53.

³⁵ Viz *Realism and Religion: Philosophical and Theological Perspectives*, ed. Andrew Moore a Michael Scott, Burlington: Ashgate, 2007.

slí nebo dělají. Objektivistický výklad je také podmínkou debat o dobré zdůvodněnosti: tyto debaty se vedou o to, zda jsou dobré důvody pro pravdivost či nepravdivost určitého kréda. Objektivistický výklad se navíc shoduje s výkladem velké části věřících. Lze uznat, že náboženská výpověď (např. „Bůh je trojjediný“) pro věřícího vyjadřuje určité přesvědčení. Lze uznat, že někdy vyjadřuje i pocity, sebepojetí, odhodlání či třeba souhlas s účastí na rituálu. Velká část věřících by však nesouhlasila s tím, že jejich náboženské výpovědi by nebyly pravdivé, kdyby oni sami tato přesvědčení a tyto postoje neměli.³⁶

5. Sapienciální. Větší část současných angloamerických filosofů Boha má za to, že z dostupných poznatků lze dobře zdůvodnit (teistické) odpovědi na „základní otázky o vzniku, povaze a určení vesmíru a o tom, co je pro lidské bytosti dobrem a jakými cestami jej dosáhnout.“³⁷ Takto ambiciózní teističtí filosofové vysvětlují nesoulad svých odpovědí s názory některých svých intelektuálně excelentních kolegů náročností filosofie (jež se táže na fundamentální předpoklady, jež jiné disciplíny neprověřují), vlivem osobních zájmů, obecnou neznalostí nejvíce nápomocných filosofických tradic či nedostatkem vytrvalé pozornosti k řečeným základním otázkám.³⁸

Oproti tomu v současné filosofii jako celku, včetně filosofie angloamerické, dominuje přístup skeptický a pragmatický. Tento přístup má hledání zdůvodněných odpovědí na uvedené otázky za beznadějně. Toto hledání může mít hodnotu samo o sobě, ale není reálné šance, že dosáhne cíle. Odpovědi na existenciální a metafyzické otázky lze porovnávat, nikoli mezi nimi rozumem rozhodnout. Pečlivé zkoumání je žádoucí. Ale v případě zásadních problémů je pouhým nástrojem k něčemu jinému: ke klidu mysli, stabilitě přesvědčení, kritičnosti myšlení.³⁹ Je proto třeba uznat, že současní angloameričtí filosofové Boha se svými sapienciálními ambicemi vymykají dominujícímu pohledu na možnosti filosofie. Zda svými výsledky tento pohled vyvracejí, to zde rozhodnout nelze. Lze však naznačit, jaké druhy pojednání nabízejí ke zvážení.

³⁶ Více Christopher J. INSOLE, *The Realist Hope: A Critique of Anti-Realist Approaches in Contemporary Philosophical Theology*, Burlington: Ashgate, 2006.

³⁷ FREDDO, „Two Roles for Catholic Philosophers,“ s. 232.

³⁸ „... profesionální filosofové téměř všech směrů opustili klasické hledání celistvé a systematické moudrosti ... vymizela soustavná pozornost vůči transcendentním a metafyzickým a morálním otázkám ...“ Alfred J. FREDDO, „*Fides et ratio*: Radikální vize intelektuálního bádání,“ *Studia Neoscholastica* 2 (2005): 226, 228.

³⁹ Pro přehled různých pojetí filosofie a jejich cílů viz tamtéž, s. 226–238.

5. TEISTICKÁ FILOSOFICKÁ TEOLOGIE: PŘEHLED TÉMAT

Zastřešujícím tématem současných angloamerických filosofických teologů je ovšem Bůh. Jejich dílčí pojednání můžeme dle důrazu rozdělit do tří kategorií, stejně jako jsme rozdělili hlavní příspěvky Plantingovy: (1) pojednání o významu a prosté konzistenci výpovědí o Bohu a dále pojednání o pravdivosti a rozumnosti výpovědí o Bohu s ohledem na (2) veřejně dostupné poznatky a (3) vlastní náboženskou zkušenost.

5.1 Zkoumání významu a prosté konzistence výpovědí o Bohu (že existuje nebo jaký je)

Jak už bylo řečeno, analyzovány jsou (1.1) vlastnosti Bohu klasicky prisuzované nezávisle na zjevení, i (1.2) vlastnosti jemu klasicky prisuzované v závislosti na zjevení.

Do kategorie (1.1) patří pojednání o všemohoucnosti, vševědouce, předvědě, o Boží morální dokonalosti, jednoduchosti, věčnosti, nutnosti, netělesnosti, kráse, svatosti, všudypřítomnosti, neměnnosti a netrpivosti, o způsobu Boží existence, o prozřetelnosti, o Boží činnosti stvořitelské, zachovávající i mimořádné. Bůh je standardně chápán jako všemohoucí, vševědoucí, morálně dokonalý stvořitel vesmíru. Méně shody už je o výkladu těchto vlastností a o tom, které další vlastnosti mu případně ještě připisovat. Spory se vedou hlavně o to, zda je logicky nutný, (ontologicky) jednoduchý, mimo čas či neměnný a zda zná budoucí svobodná rozhodnutí svých tvorů. Do kategorie (1.2) spadají hlavně pojednání o Trojici, vtělení, vykoupení, eucharistii a prosebné modlitbě k Bohu.⁴⁰ Což odpovídá již zmíněnému přednostnímu zájmu současných angloamerických filosofů náboženství o křesťanství (před jinými nároky na zjevení).

Pro čtenáře zasvěceného do teologie zjevené je pravděpodobně překvapivé, že filosofická teologie si osobuje některá pojednání o Trojici apod. Co je však mimo angloamerické poměry nezvyklé, je stále metodologicky přípustné. A to za dvou okolností.

⁴⁰ Pro různá pojednání z celé kategorie (1) viz *A Companion to Philosophy of Religion* (1999), části V a X; *The Oxford Handbook of Philosophical Theology*, ed. Thomas P. Flint a Michael C. Rea, části II, III a IV; *The Cambridge Companion to Christian Philosophical Theology*, ed. Charles Taliaferro a Chad Meister, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Zaprvé, filosofický teolog ve svém pojednání zdůvodní, proč danou vlastnost (jako např. trojjedinost) Bohu přisuzuje, aniž by však kdekoli jednoduše předpokládal jako pravdivé, že se Bůh zjevil nebo co zjevil (např. že je trojjediný). Přitom (a) tuto Boží vlastnost filosofický teolog zdůvodní z poznatků, které by byly dostupné, i kdyby je Bůh nezjevil.⁴¹ Nebo, což je častější, (b) filosofický teolog analyzovanou Boží vlastnost zdůvodní z poznatků, které by nebyly dostupné, kdyby je Bůh nezjevil. Vždy je podstatné, aby filosofický teolog nikde jednoduše nepředpokládal, zda se Bůh zjevil a co Bůh zjevil. Např. když užívá informace, že Ježíšovi učedníci za riskantních okolností svědčili o svém fyzickém setkání s Ježíšem zmrtvýchvstalým, a z ní vyvozuje jako pravděpodobné, že Ježíš z mrtvých vstal a že pravdivě svědčil o trojjedinosti Boha, nemusí nikde jednoduše předpokládat, že něco z toho Bůh zjevil. Čistě metodologicky je otevřeno, že k tomu všemu může dojít jako ke svému závěru, aniž by zjevení čehokoli z toho bylo jeho pouhou premisou. V takovém případě filosofický teolog nikde nepřekročil hranici mezi teologií filosofickou a zjevenou.⁴² Klasičtější pojetí filosofie sice informace nedostupné bez zjevení z filosofie vylučují. Avšak pro to, zdá se, není dobrého důvodu. A je-li navíc nějaká informace dobře zdůvodněná a relevantní, je to dobrý důvod vzít ji v potaz i ve filosofii.⁴³

Zadruhé, filosofický teolog ve svém pojednání danou vlastnost Bohu *nepřisuzuje*, ale pouze vyvozuje, co platí, *pokud* ji Bůh má. Plantinga tento postup nazývá kondicionalizací. (V logice má obdobu v podmíněném důkazu.) Filosofie, říká Plantinga, do značné míry spočívá v systematizaci a ve vyvozování důsledků z předfilosofických přesvědčení. Není dobrého důvodu, proč by se to nemělo týkat i přesvědčení náboženských. Představme si například, že filosof argumentuje: pokud (i) Bůh je trojjediný, pak (ii) totožnost substance neimplikuje obecně totožnost

⁴¹ Viz Richard SWINBURNE, *The Christian God*, Oxford: Clarendon Press, 1994, kap. 8. Swinburne se uvedeným způsobem snaží zdůvodnit Boží trojjedinost z dokonalosti Boží lásky.

⁴² Pro takový postup viz Richard SWINBURNE, *The Resurrection of God Incarnate*, Oxford: Clarendon Press, 2003.

⁴³ Viz FREDDOSO, „Two Roles for Catholic Philosophers,“ s. 237; PLANTINGA, „Rada křesťanským filosofům,“ s. 92; Charles TALIAFERRO, „The Project of Natural Theology,“ in *The Blackwell Companion to Natural Theology*, ed. William Lane Craig a J. P. Moreland, Oxford: Wiley Blackwell, 2009, s. 1 a 18; Sandra MENSSEN – Thomas D. SULLIVAN, *The Agnostic Inquirer: Revelation from a Philosophical Standpoint*, Grand Rapids a Cambridge: William B. Eerdmans, 2007, kap. 1.

osob. Nikdo nemusí přitakat na (i), abych mohl zvažovat, zda platí, že: pokud (i), pak (ii).⁴⁴

5.2 Zkoumání pravdivosti a rozumnosti výpovědí o Bohu (že existuje nebo jaký je) s ohledem na veřejně dostupné poznatky

Sem lze zařadit bezmála všechny (2.1) argumenty pro Boží existenci a vlastnosti. Patří sem i (2.2) kritiky argumentů proti Boží existenci a Božím vlastnostem – nejde-li o argumenty proti smysluplnosti či konzistenci. Své místo tu mají i (2.3) pragmatické argumenty pro teistické postoje a (2.4) kritiky pragmatických argumentů proti teistickým postojům.

Obsah kategorie (2.1) je v současné angloamerické teistické filosofické teologii tak rozmanitý a bohatý, že je vhodné ji dále rozdělit. Patří do ní (2.1.1) argumenty, které nevyužívají specifických historických informací, i (2.1.2) argumenty, které specifických historických informací využívají. První nazvěme argumenty nehistorickými, druhé argumenty historickými. Ve (2.1.1) jsou (2.1.1.1) argumenty, které nevyužívají specifických zkušenostních informací, i (2.1.1.2) argumenty, které specifických zkušenostních informací využívají. První zjednodušeně nazvěme jako argumenty metafyzické, druhé jako argumenty empirické. Nuže, jednotlivé náměty kategorie (2.1) vyčerpáme, roztrídíme-li je do kategorií (2.1.1.1), (2.1.1.2) a (2.1.2). Učiňme tak nyní.

Do (2.1.1.1) spadají následující, metafyzické argumenty. Ontologické: z pojmu či možnosti svrchovaného jsoucna. Onto-teologické: z pojmu reálné existence. Z abstraktních objektů: z existence propozic, kontrafaktuálů, čísel, množin, obecnin, pravdivostních hodnot. Kosmologické: ze změny, účinné příčinnosti, nahodilosti, stupňů dokonalosti, účelové příčinnosti, z možnosti účinné příčiny, z trvání objektů v čase, z potřeby dostatečného důvodu vesmíru, z vesmíru jako celku interagujících částí, z paradoxů nekonečné minulosti. Z vědomí: z intencionality či ze subjektivního obsahu zkušenosti. Morální: z morálních hodnot, norem či jejich poznání. Estetické: z estetických hodnot, norem či jejich poznání. Dále argumenty z matematického či logického poznání. A konečně argumenty z příležitostí činit dobro či zlo. Do (2.1.1.2) patří následující. Z celkové

⁴⁴ Viz Alvin PLANTINGA, *The Twin Pillars of Christian Scholarship*, Grand Rapids: Calvin College and Seminary, 1990, s. 60–61.

distribuce dobra a zla. Z obecné náboženské zkušenosti: tj. z rozšířenosti zpráv o náboženských zkušenostech a zázracích. Z obecného souhlasu národů: tj. z rozšířenosti přesvědčení o existenci Boha či Bohu podobného jsoucna. Z koincidencí: ze shod okolností. Fyzikální kosmologické: z fyziky vzniku vesmíru. Z jednoduchosti přírodních zákonů. Z efektivity matematiky. Z inteligentního plánu: z fyzikálních konstant umožňujících inteligentní formy života a život založený na uhlíku, z astrofyzikálních podmínek umožňujících inteligentní život na Zemi a zkoumání vesmíru z ní a z biochemie života na zemi vůbec a jeho určitých forem.⁴⁵ V historické kategorii (2.1.2) najdeme zejména argumenty z očitých svědectví pro zázraky a z proroctví.⁴⁶ Tolik kategorie (2.1).

V kategorii (2.2) jsou teistická vyrovnání s argumenty ze zla, s neurologickými a evolučními vysvětleními teistických přesvědčení, s argumenty z existence neslučitelných náboženství, z neexistence důvodů pro Boží existenci, z její obtížné poznatelnosti, z jednoduchosti ateistických

⁴⁵ Pro pojednání z kategorie (2.1.1) viz *The Blackwell Companion to Natural Theology*, ed. William Lane Craig a J. P. Moreland, kap. 2–7, 9 a 10; PLANTINGA, „Two Dozen (Or So) Theistic Arguments“; William F. VALLICELLA, *A Paradigm Theory of Existence: Onto-Theology Vindicated*, Dordrecht: Kluwer, 2002; C. F. J. MARTIN, *Thomas Aquinas: God and Explanations*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997; David BRAINE, *The Reality of Time and the Existence of God: The Project of Proving God's Existence*, Oxford: Clarendon Press, 1988; W. N. CLARKE, *The One and the Many: A Contemporary Thomistic Metaphysics*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2001; Mark STEINER, *The Applicability of Mathematics as a Philosophical Problem*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998; Dean L. OVERMAN, *A Case against Accident and Self-Organization*, New York: Rowman & Littlefield, 1997; Stephen C. MEYER, *Signature in the Cell: DNA and the Evidence for Intelligent Design*, New York: HarperOne, 2009; Guillermo GONZALEZ – Jay Wesley RICHARDS, *The Privileged Planet: How Our Place in the Cosmos is Designed for Discovery*, Washington: Regnery Publishing, 2004.

⁴⁶ Pro pojednání z kategorie (2.1.2), viz SWINBURNE, *The Resurrection of God Incarnate*; Richard SWINBURNE, *Revelation: From Metaphor to Analogy*, Oxford: Clarendon Press, 2007; Timothy J. MCGREW a Lydia MCGREW, „The Argument from Miracles: A Cumulative Case for the Resurrection of Jesus of Nazareth,“ in *The Blackwell Companion to Natural Theology*, ed. William Lane Craig a J. P. Moreland, s. 593–662; Hugh G. GAUCH JR., John A. BLOOM – Robert C. NEWMAN, „Public Theology and Scientific Method: Formulating Reasons That Count Across Worldviews,“ *Philosophia Christi* 4, (2002), s. 45–88; Robert C. NEWMAN – John A. BLOOM – Hugh G. GAUCH JR., „Public Theology and Prophecy Data: Factual Evidence That Counts for the Biblical World View,“ *Journal of The Evangelical Theological Society* 46 (2003), s. 79–110; David H. GLASS, *Atheism's New Clothes: Exploring and Exposing the Claims of the New Atheists*, Downers Grove: InterVarsity Press, 2012, kap. 9 a 10. Americký časopis *Philosophia Christi* na rok 2013 připravuje číslo věnované argumentům typu (2.1.2).

hypotéz a z náhodnosti evoluce.⁴⁷ Kategorie (2.3) zahrnuje argumenty pro to, že určité výpovědi o Boží existenci či vlastnostech jsou následovánímhodné. To jsou argumenty pro to, být přesvědčen, že Bůh existuje nebo má jistou vlastnost – či jednat, jako by existoval nebo měl onu vlastnost – s ohledem na možné důsledky takového přesvědčení či jednání.⁴⁸ V kategorii (2.4) jsou naopak vyrovnání s pragmatickými argumenty pro to, nebýt přesvědčen, že Bůh existuje nebo má jistou vlastnost – či nejednat, jako by existoval nebo měl onu vlastnost – s ohledem na důsledky takového přesvědčení či jednání.⁴⁹ Tolik kategorie (2).

5.3 Zkoumání pravdivosti a rozumnosti výpovědí o Bohu (že existuje nebo jaký je) s ohledem na vlastní náboženskou zkušenost

Sem patří (3.1) argumenty pro to, že určité výpovědi o Bohu jsou pravdivé či rozumné s ohledem na vlastní náboženskou zkušenost,⁵⁰ i (3.2) kritiky argumentů proti takovému statutu vlastní náboženské zkušenosti.⁵¹ V obojím převažuje zájem o náboženskou zkušenost běžného věřícího – nikoli o výjimečné náboženské zkušenosti mystiků, proroků či prvních příjemců Božího zjevení.

⁴⁷ Viz Stewart GOETZ, „The Argument from Evil,“ in *The Blackwell Companion to Natural Theology*, ed. William Lane Craig a J. P. Moreland, s. 449–497; *The Believing Primate: Scientific, Philosophical, and Theological Reflections on the Origin of Religion*, ed. Jeffrey Schloss a Michael J. Murray, New York: Oxford University Press, 2009; *Divine Hiddenness: New Essays*, ed. Paul K. Moser a Daniel Howard-Snyder, New York: Cambridge University Press, 2002; *The Philosophical Challenges of Religious Diversity*, ed. Philip L. Quinn a Kevin Meeker, Oxford: Oxford University Press, 2000; David H. GLASS, „Probability and the Presumption of Atheism,“ *Yearbook of the Irish Philosophical Society* (2010), s. 58–68; William A. DEMBSKI, *The End of Christianity: Finding a Good God in an Evil World*, Nashville: B&H, 2009, kap. 21.

⁴⁸ Viz Jeff JORDAN, „Pragmatic Arguments and Belief in God,“ in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition)*, ed. Edward N. Zalta, dostupné na plato.stanford.edu, odkaz goo.gl/4Zvu7 [cit. 6. 9. 2012].

⁴⁹ Viz tamtéž, § 7; Jeff JORDAN, *Pascal's Wager: Pragmatic Arguments and Belief in God*, New York: Oxford University Press, 2006, kap. 1–3 a 5.

⁵⁰ Viz William P. ALSTON, *Perceiving God: The Epistemology of Religious Experience*, Ithaca: Cornell University Press, 1991; Keith Y. YANDELL, *The Epistemology of Religious Experience*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993; Richard SWINBURNE, *The Existence of God*, Oxford: Clarendon Press, 2004, kap. 13; Paul K. MOSER, *The Evidence for God: Religious Knowledge Reexamined*, New York: Cambridge University Press, 2010.

⁵¹ Tak argumentuje Plantinga. Viz pozn. 31.

5.4 Vzájemné vztahy

Všechny uvedené kategorie zachycuje schéma.

Současná angloamerická filosofická teologie: teisté

1. Význam a prostá konzistence
  - 1.1 Boží vlastnosti: ne (jen) ze zjevení
  - 1.2 Boží vlastnosti: jen ze zjevení
2. Pravdivost a rozumnost: veřejné poznatky
  - 2.1 Argumenty pro Boží existenci a vlastnosti
    - 2.1.1 Nehistorické
      - 2.1.1.1 Metafyzické
      - 2.1.1.2 Empirické
    - 2.1.2 Historické
  - 2.2 Kritika argumentů proti Boží existenci a vlastnostem
  - 2.3 Pragmatické argumenty pro teistické postoje
  - 2.4 Kritika pragmatických argumentů pro neteistické postoje
3. Pravdivost a rozumnost: vlastní náboženská zkušenost
  - 3.1 Argumenty pro Boží existenci a vlastnosti
  - 3.2 Kritika argumentů proti hodnotě vlastní náboženské zkušenosti

Vztáhněme schéma k rozdílu mezi filosofickou teologií prostou a rozvitou („bare natural theology“ a „ramified natural theology“). Toto rozdělení v angloamerické teistické filosofické teologii zavedl Richard Swinburne.⁵² V jeho chápání prostá filosofická teologie zahrnuje kategorie (2.1.1.1) a (2.2), případně ještě (2.1.1.1). Rozvitá filosofická teologie zahrnuje nádavkem k nim kategorii (2.1.2). Ve Swinburnově chápání je tedy prostá filosofická teologie jen částí rozvité filosofické teologie. I tato je však podle uvedeného schématu jen částí teistické filosofické teologie.

Povšimněme si některých vztahů ve schématu. Přinejmenším některé Boží vlastnosti klasicky považované za dostupné bez zjevení (všemohoucnost, vševědoucnost apod.) jsou vyvozovány v některých argumentech kategorií (2.1.1) a (2.1.2). V argumentech kategorie (2.1.2) jsou také vyvozovány přinejmenším některé Boží vlastnosti klasicky považované za dostupné v závislosti na zjevení (trojjedinnost, vtělenost apod.). Argumenty pro pravdivost jsou vždy také argumenty pro konzistenci. Argumenty pro rozumnost často také. Z druhé strany, jak argumenty pro

⁵² Richard SWINBURNE, „Natural Theology, Its ‚Dwindling Probabilities‘ and ‚Lack of Rapport‘“, *Faith and Philosophy* 21 (2004): 533.

pravdivost výpovědí o Bohu, tak argumenty pro jejich rozumnost předpokládají význam – tj. že daným výpovědím nějak rozumíme. Navíc některým z těchto argumentů přidává na přesvědčivosti, předchází-li jim obhajoba prosté konzistence jejich závěru.

Co se týče poměrného zastoupení témat, v produkované literatuře mají převahu pojednání typu (2.1.1). Přesněji řečeno, převahu mají nehistorické argumenty pro Boží existenci a některé Boží vlastnosti tradičně považované za dostupné nezávisle na zjevení: zejména osobní povaha, vševědoucnost, všemohoucnost a morální dokonalost. Nicméně z již uvedeného je patrná pokračující seriózní kolektivní práce angloamerických teistických filosofických teologů na všech zbývajících tématech.

Co nového současní teističtí filosofičtí teologové USA a Velké Británie přinášejí? V rámci (1) nové aplikace deduktivní logiky na výpovědi o Božích vlastnostech a nové ontologické, psychologické a dokonce fyzikální modely (analogie) Božích vlastností. V rámci (2) nové aplikace deduktivní a induktivní logiky při rekonstrukci starších argumentů, dále využití nových premis z fyziky, chemie a biologie a zohlednění nových výzev kognitivní vědy a biologie. V rámci (3) nové analýzy pojmů poznání a zkušenosti.

Čtenáře patrně napadá otázka, jestli jsou si tito filosofové vůbec vědomi účtyhodných námitek proti celému projektu teistické filosofické teologie. Ano, jsou. A mají na ně své odpovědi. Prvně nepovažují za nijak samozřejmé Hudem, Kantem a Pascalem inspirované stanovisko, podle něhož argumenty nehistorické toho o Bohu ukazují velmi málo (pokud vůbec něco). To totiž závisí na velice detailním posouzení celé jejich řady.⁵³ Zadruhé by pořád zbývaly ještě argumenty historické (některých z nichž byl sám Pascal velký příznivec). Hume ovšem proslul kritikou historických argumentů ze zázraků a prorocství. Podle něj by nás předchozí zkušenost vždy měla vést k závěru, že historické svědectví pro zázrak či prorocství je pravděpodobně postaveno na podvodu či omylu. Jenže ze samotné induktivní logiky (tj. logiky pravděpodobnosti) toto pravidlo neplyne.⁵⁴ Některé seriózní aplikace induktivní logiky dokonce

⁵³ Srov. James F. SENNETT, „Hume’s Stopper,” in *In Defense of Natural Theology: A Post-Humean Assessment*, ed. James F. Sennett a Douglas Groothuis, Downers Grove: InterVarsity Press, 2005, s. 82–104.

⁵⁴ Viz John EARMAN, *Hume’s Abject Failure: The Argument Against Miracles*, New York: Oxford University Press, 2000, s. 53–64. Třeba podotknout, že Earman není křesťan a dost možná ani teista.

uzavírají na pravděpodobnost zázraků a prorocství.⁵⁵ A dále, nikdo nečeká, že nějaký teistický argument dojde uznání všech. Ani že případné přesvědčení na základě argumentu zaručí ochotu k odpovídajícímu jednání či dokonce radikální obrácení. Nicméně teistický argument někoho přesvědčit může. Může též přesvědčení utvrdit. A může změně jednání napomoci.⁵⁶ Konečně, co říci k námitce, dle které jsou výpovědi o Bohu nesmyslné – jak hájil Hume – případně nepoznatelné jako pravdivé – jak hájil Kant –, neboť jejich pojmový obsah nelze získat ze smyslové ani introspektivní zkušenosti? Tady je nejasné, zda, a předně v jakém smyslu, to opravdu nelze. Hume ani Kant přesnou odpověď nedávají. Snad má být důvodem pravidlo, že všechny výpovědi, jež jsou smysluplné, případně poznatelné jako pravdivé, zachycují něco zachytitelného pouhou smyslovou či introspektivní zkušeností. Pak je ale otázkou, zda toto pravidlo ob stojí samo před sebou.⁵⁷ Čímž se podobá pravidlu verifikacionistickému.⁵⁸ Žádná z řečených námitek proti teistické filosofické teologii se tedy nejev í jako neoddiskutovatelná.

SHRNUTÍ

Zatímco ještě v 50. letech 20. století byla v USA a Velké Británii knižní produkce filosofie náboženství poměrně zanedbatelná, nejpозději roku 2000 už se vyrovnala jiným filosoficky zavedeným disciplínám. Přitom přibližně 70 % jejich autorů jsou dnes teisté a víc než 50 % křesťané. V obou skupinách je nejvlivnějším autorem Alvin Plantinga, hlavně díky svým příspěvkům k problematice Božího předvedění, k ontologickému

⁵⁵ Viz pozn. 46.

⁵⁶ Viz SWINBURNE, „Natural Theology,“ s. 542–544.

⁵⁷ Viz Keith Y. YANDELL, „David Hume on Meaning, Verification, and Natural Theology,“ in *In Defense of Natural Theology*, ed. James F. Sennett a Douglas Groothuis, s. 58–81; PLANTINGA, *Warranted Christian Belief*, s. 3–30; Richard SWINBURNE, „Why Hume and Kant Were Mistaken in Rejecting Natural Theology,“ vyjde in *European Journal for Philosophy of Religion*.

⁵⁸ Srov. PLANTINGA, *Warranted Christian Belief*, s. 7–8; PLANTINGA, *God and Other Minds*, kap. 7; SWINBURNE, *The Coherence of Theism*, kap. 2; Charles TALIAFERRO, „Philosophy of Religion,“ § 2, in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2011 Edition), ed. Edward N. Zalta, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/philosophy-religion> [cit. 10. 9. 2012].

argumentu, k otázce údajné neslučitelnosti Boha a zla a k možnosti založit náboženské přesvědčení na osobní náboženské zkušenosti.

Od 60. let 20. století lze ve filosofické teologii produkované angloamerickými teisty vyzorovat přístup převážně systematický a analytický. Převážné je i přesvědčení, že realitu objevujeme, spíše než konstruuje-
me, a chápání náboženských výpovědí jako objektivně pravdivých či nepravdivých výroků, spíše než jako projevů bez objektivního nároku. Typické je také stanovisko, že některé odpovědi na existenciální a morální otázky lze dobře zdůvodnit. Všechny tyto přístupy dohromady jsou jistou známkou metodologické odvahy. Tato odvaha se projevuje i ve volených tématech. Množství pojednání argumentuje pro existenci Boha nejen s ohledem na veřejné poznatky, ale i s ohledem na osobní náboženskou zkušenost. Roste i množství výkladů a obhajob konzistence Božích vlastností. Pojednání všech okruhů přesahují opakování již dobře známého. Nově využívají nástrojů logiky. Zohledňují nové analýzy z ontologie a teorie poznání a nové poznatky z empirických věd.

Krátce řečeno, filosofická teologie žije.

Natural Theology Is Alive

Key words: Natural theology; Philosophy of religion; Plantinga Alvin

Abstract: This paper challenges the belief that natural theology suffers from a crisis. It highlights the boom of the Anglo-American philosophy of religion (I), the involved boom of theism (II), and the seminal works of Alvin Plantinga (III). Certain prominent features in the resulting natural theology are discussed: the focus on systematic problems; the analytical style; the belief that reality is discovered rather than construed; the interpretation of religious statements as truth claims with objective truth-values; and the belief that sound arguments for answers to certain existential and moral questions can be provided (IV). Finally, issues of natural theology are surveyed: the meaning and consistency of statements about God; their justification from public sources and private religious experience (V). A picture emerges of the genesis, content, and vitality of a great area of contemporary natural theology.

Mgr. Vlastimil Vohánka, Ph.D.
Ústav filosofie a religionistiky
FF UK
Nám. J. Palacha 2
116 38 Praha 1